

NAFARROAKO ERLIJO-ERAIKINEN JABETZA: IKUSPEGI HISTORIKO- JURIDIKO BAT

Roldán Jimeno Aranguren
Nafarroako Unibertsitate Publikoa - UEUKidea

Nafarroako erlijio-erakinen jabetzaren gaira hurbiltzen garenean bi mail ezberdin elkar jotzen dute: juridikoa eta etikoa. Lehenengo mailan arituko naiz, Zuzenbidearen historiari kontutan hartu behar diren gakoak errepikatuz. Gaia mamitsua da, eta eztabaida honetan egon badira inskribatutako ondare konplexu batzuk ikerketa monografiko bat beharko luketena: baratza, eskola, larre, hilerri, eskola eta antzeko ondasunak, zein ondasun higigarriak diren. Aipamen txiki batzuk izan ezik, ez diet hauei errepikatuko, eta erlijio-erakinen jabetzara mugatuko naiz. Zuzenbidearen historiari lau dira ika-mika honetan argitu behar diren kontuak: patronatuaren izaera eta jabetza, erakinen tipologia, desamortizazioa eta Frankismoaren legedia. Bosgarren gai bat legoke, finken inmatkulazioaren legediaren historia, baina jardunaldi hauetan esparru hori Mikel Karrera jorratu du. Ondorio bezala, Zuzenbide positibotik abiatuta, hausnarketa batzuekin bukatuko dut.

1. Ezin dira nahasi Patronatua –Zuzenbide Kanonikoak arautzen duena– eta Jabetza

Juridikoki bi gauza ezberdinak badira ere, eztabaida honetan askotan nahasi dira Patronatua –Zuzenbide Kanonikoak arautzen duena– eta Jabetza.

Norena da patronatu eskubidea? Zuzenbide kanoniko historikoa eta positiboa garbi uzten du: elizak fundatu edo/ala hornitu dituztenena, alegia, patronoak eskubide hoiak *edukitzaileak* dira, inoiz ere *jabeak*. Patronoaren eskubide garrantzitsuenak “aurkezpenarena”, ohorezko lehentasuna eta zergak biltzearenak dira baina, Zuzenbide kanonikoaren arabera, fundatzaileak ezin du jabetza eskubide bat erreklamatu. Era berean, patronatu baten fundazioak ez du suposatzen elizak fundatzailearekiko obligazioak hartzen dituenik. Mendeak pasa ahala, Elizak fundatzaileei nolabaiteko laguntzak eman behar zitzaizkiela ikusi zuen, horrela bestelako fidelek ere haien eredia jarraituko luketelako. Bere naturarekiko, patronatu zuzenbidean bi patronatu mota ezberdinak behar dira: eklesiastikoa eta laikala. Natura horiek ezagutzeko ondasun motei errepertatu behar diegu: patronatu eklesiastikoa eliz-ondasunekin eraturikoa izango da, eta ondasunak patrimonialak direnean laikala. Zentzu honetan, berdin dio fundatzailea eliz-gizona ala laikoa den. Patronatu mistoa ere existitzen da¹.

¹ CAVALLARIO, Domingo, *Instituciones de Derecho Canónico. Traducción nuevamente corregida por un profesor de Jurisprudencia de la universidad de esta Corte, y con notas, Ordenadas para ilustrar la doctrina del autor con cánones, leyes é historia de España, por el Doctor D. Jorge Gisbert*, Madrid: Librería de D. Ángel Calleja; Lima: Casa de los Sres. Calleja y compañía, 1860, 4. argit., II, 121-135. orr. GOLMAYO,

Nafarroako historian aunitz dira patronatukoak diren elizak: nobleenak eta, gure eztabaidari dagokionez, udal-patronatukoak. Azken hauen artean adibideak ugari ditugu, askotan Elizaren eta Udalen arteko liskar garratzak eragin zituztenak. Nafarroako Elizbarrutiaren Artxiboan ehundaka prozesu aurkitzen dira, eta Udal zein Parrokietako artxiboetan ere informazio interesgarria topatuko dugu. Zentzu horretan, Nafarroako Ondarearen Defentsarako Plataformak egiten ari den ikerketa-lana azpimarratuko nuke. Kasuz-kasu aztertu beharko genuke baina, orohar, patronatuarekiko eztabaida esparru etiko batean koka dezakegula bakarrik ondorioztatu dezakegu, patronuek patronatuaren jabetzarik ez dutelako.

2. Eraikinen tipologiak aztertu behar dira

Ezin dira katedralak, eliza parrokialak, ermitak, komentuk, monasterioak, kofradien egoitzak... zaku berean sartu. **Kofradia** baten egoitza, normalean, nortasun juridikoa duen erakunde horrena izango da, kofradia horrena, alegia. Nafarroan adibide ugari ditugu; nik, Ostiako San Gregorioren ikertu nuen; adibidea argigarria iruditzen zait: 1075. urtean Peñalengo Antso Gartzes IV.ak *Piñalbako San Salvador* monasterioa Naiarako Santa Mariari eman zion –beherago azalduko dugun beneditinizazioaren prozesuan–. Erdi Aroan monasterio txiki hura Naiarako monasterioaren jabetza izan zen, eta baita XIII. mendetik aurrera ere, San Gregorioren gurtza sortu zenean eta bere kultura suspertzeko kofradia bat sortu zenean. San Gregorioren gurtza geroz eta garrantzitsuagoa izan zen, eta XVI. mendean Penintsulako saindutegirik garrantzitsuenetako bat bihurtu zen. Monasterio txikia desagertu eta kofradiak kudeatutako saindutegi bat izan zen. Jabetza, ordea, Naiararena izan zen XVII. mendea arte, eta kofradiakoek, urtero, Errioxako monasteriori zergak ordaindu behar zizkieten. Mende horretan jabetza kofradiara pasa zen, gaur egun arte, ondasun hauek desamortizaziotik kanpo gelditu baitziren².

Monasterio eta komentuen jabetzari dagokionenez, gauza ezberdin gertatu daitezke, desamortizazioan –beherago jorratuko duguna– eta ondoren izan zuten historiaren arabera, baina, orohar, eta salbuespenak alde batera utzita, fraide ala moja komunitate baten esku baldin badago, jabetza hori erlijio-orden horren izenean egongo dela suposatuta behar dugu. Gauza bera gertatzen da *Opus Dei*-ren pertsona-prelatutzarekin.

Erljio-tokien jabetzen inguruko eztabaidan Erdi Arotik hona Elizarenak diren bi eraikin mota aipatzen ahal ditugu: **Katedralak** –elizbarruti bakoitzaren izaera juridikoa sinbolizatzen duen tenplua– eta **eliza parrokialak**. Parrokien jabetzaren auzia ulertzeko hauen sorrera jakin behar dugu, eta nola parrokia gehienak lehenago berezko elizak izan

---

Pedro Benito, *Instituciones de Derecho Canónico*, Madril: Imprenta de D.F. Sánchez, 1859, II, 232-259. orr. Ikus, Euskal Herriari dagokionez, JIMENO ARANGUREN, Roldán, “Clero secular y regular en la historia de Vasconia”, *Iura Vasconiae*, 3 (2006), 85-158. orr.

² JIMENO ARANGUREN, Roldán, *El remedio sobrenatural contra las plagas agrícolas hispánicas. Estudio institucional y social de la cofradía y santuario de San Gregorio Ostiense (Siglos XIII-XIX)*, Sordada: Ostiako San Gregorioren Kofradia, 2005.

ziren. Berezko elizak eta berezko monasterioak beren jabeek (laikoak nahiz eliz-gizonak) sortu eta ornitu zituztenak izan ziren. Fundatzailearen finka partikularretan egiten ziren. Jabetza horrek eskubide patrimonial batzuk zituen: izendapena (*ius praestandi*), eliz-gizona eta bestelako zerbitzariak ordaindu, elizak jasotzen zituen zergak jaso, eta abar. Nafarroan, berezko elizen sistema VI.-VII. mendeetan sortu zen.

Berezko eliza hauek elizbarrutiaren elizak izatera –alegia, parrokiak izatera– pasa ziren. Prozesu hau Frantzia eta Asturias-Leon erresumetan IX. mendean bigarren erdialdean hasi zen. Eliz pribatu hoi jabe batzuk (eta monasterio pribatu batzuk), elizbarrutiari eraikinaren doaintza egiten zioten. Horrelako aurrekaririk ez dira Nafarroan dokumentatzen, dokumentu garaikiderik ez dugulako, baina horrek ez du esan nahi existitu ez zirenik. Edonola ere, XI. mendean, beneditiniazioa dela eta, Nafarroan berezko-eliza eta -monasterio gehienak “pribatu” izaera galtzen joan ziren, “ius episcopale”-a indartzen zen heinean. Iruñeko erresuman, Antso Gartzes IV.a Peñalengoaren garaian (1054-1076), berezko eliza gehienak beneditar monasterio handietara edota elizbarrutietara pasa ziren. Doaintza hauek erregeak berak hasi zituen, baina laster asko nobleek jarraitu zioten, arrazoi espiritual zein ekonomikoengatik³.

Guzti honek ez du suposatzen erlijio-tokietako berezko jabetzak erabat desagertzen direnik. Hor ditugu, besteak beste, kofradien adibideak, jauntxoek jaurgoetan dauden elizak, edota udelek eraikitako hainbat eta hainbat eraikin (eliza batzuk, ermitak, kaperak, eta abar).

Edozein kasutan, eraikin bakoitzak bere historia berezia izan du, eta horri erreparatu beharko zaio lehenik eta behin.

3. Estatu liberaleko desamortizazioa

Egungo egoera juridikoa ulertzeko gako XIX. mendean aurkitzen dugu, Estatu liberaleko desamortizazioan.

Elizaren ondare ikaragarri handia desamortizazioarekin txikitzen hasi zen. Desamortizazioa, XVIII. mendean arte Elizatik kanpo baina berarengandik hurbil zeuden erakundeek, Elizaren edo Udalen landa eta hiri finkak “nazio ondasun” bihurtzearen prozesuari deritzogu⁴. Nafarroan Elizaren ondarearen desamortizazioa 1798an hasi zen,

³ Ikusi, besteak beste, JIMENO ARANGUREN, Roldán, *Terras a suis reperitur semper esse possessas. La Iglesia en Tierra Estella en la Edad Media*, Iruñea: Lamiñarra, 2007. Eta “Cristianización y tradiciones culturales en Vasconia”, *Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre* [En ligne], Hors série n° 2 | 2009, mis en ligne le 19 janvier 2009. URL : <http://cem.revues.org/index9742.html>

⁴ Desamortizazioaren historia oso ongi ikertua dago eta dozenaka lan bikain aurkitzen ahal ditugu. Euskaraz, Francisco TOMÁS Y VALIENTEren eskuliburuan datorren sintesia gomendagarria da oso: *Espainiako Zuzenbidearen Historiaren eskuliburua*, Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2003, 474-477. orr. Gai honen inguruan, egile honen lan klasikoak ere ezinbesteko erreferentziak dira: *El marco político de la desamortización en España*, Bartzelona: Ariel, 1971; “Planteamientos políticos de la legislación

Carlos IV.aren gai honen inguruko lehenengo xedapenekin, baina prozesuaren muina Mendizabalen Legearen eskutik 1836 eta 1841a artean izan zen⁵. Helburua Godoyk hasia zuenarekin jarraitzea zen, hau da, ondasun higiezinak desamortizatzen jarraitzea. Mendizabalek lehenengo desamortizazioaren asmoak haratago eraman zituen eta, gure gaiari dagokionez, 1837ko uztailaren 29ko Legearekin klero sekularraren ondasunak desamortizatu nahi izan zituen:

Las Cortes, en uso de sus facultades, han decretado lo siguiente:

I. Se suprimen la contribución de diezmos y primicias y todas las prestaciones emanadas de los mismos.

II. Todas las propiedades del clero secular en cualesquiera clases de predios, derechos y acciones que consistan, de cualquier origen y nombre que sean, y con cualquiera aplicación o destino con que hayan sido donadas, compradas o adquiridas, se adjudican a la nación, convirtiéndose en bienes nacionales.

VI. El producto total de estos bienes servirá en parte de pago del presupuesto de la dotación del clero y entrará en cuenta de su haber.

VII. El déficit hasta el completo de la dotación del clero y los gastos del culto se suplirá por un repartimiento, que se hará en la nación con el nombre de contribución del culto, al cual están sujetos en proporción a sus haberes todos los contribuyentes a las demás cargas de Estado...”.

Dena den, liberalek ez zuten herria, kleroa eta abar beren kontra jartzerik nahi. Hori ekiditeko, Elizari bere ondasunak eta hamarreneko errentak kentzearen truk, estatuak Eliza Katolikoaren kultu eta klero gastuak sarreren pentzudan ordaindu behar zituen. Bestalde, 1837ko uztailaren 29ko Legearen desamortizazio neurriak ez ziren bat-batean indarrean ezarri. 1840ko udan legearen desamortizazio manuak indargabetu ziren eta, geroxeago, Esparteroren 1841eko irailaren 2ko Legeak oso-osorik jarri zuen indarrean Mendizabalen 1837ko Legea, eta ordutik aurrera lege horrek zeharoko eragingarritasuna izan zuen. Irailaren 2ko Esparteroren Lege ezagun honen bidez, klero sekularraren eliz-ondasuna guztiak (elizen eta kofradien eraikinak) jarri ziren salgai:

Art. 1º. Todas las propiedades del Clero secular..., son declarados bienes nacionales.

Art. 2º. Son también bienes nacionales los bienes, derechos y acciones de las Fábricas de las Iglesias y Cofradías.

Art. 3º. Se declaran en venta todas las fincas, derechos y acciones del Clero catedral, colegial, Parroquial, Fábricas de las Iglesias y Cofradías a que se refieren los artículos anteriores

Art. 4º. El Gobierno se encargará de la administración y recaudación de todas las rentas y propiedades antes mencionadas desde el 1 de octubre próximo, llevando cuenta separada de sus rendimientos, que se aplicarán a la dotación del culto y Clero, conforma a la ley presentada por el Gobierno a las Cortes en 23 de junio pasado.

Art. 5º. Pertenecen a los actuales poseedores las rentas y productos hasta el 30 de septiembre.

---

desamortizadora”, *Revista Crítica del Derecho Inmobiliario*, 131 (1974), 3-91. orr. Ikuspegi orokor batetik ere, Germán RUEDA HERNANZEN lanak aipatuko ditugu: *La desamortización en la Península Ibérica*, Madril, Marcial Pons, 1993. Eta egile honek P. GARCÍA COLMENARES eta J.R. DÍEZ ESPINOSAekin egin zuen *La desamortización de Mendizábal y Espartero en España*, Madril: Cátedra, 1986.

⁵ DONÉZAR, Javier María, *La desamortización de Mendizábal en Navarra (1936-1851)*, Madril: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1975.

Seigarren artikulua salbuespen batzuk ezartzen zituen, Nafarroako ondareari dagokionez, oso garrantzitsuak izan zirenak. Nafarroako ondarearen jabetzaren eztabaida honetan dauden ondare mota ezberdinen nondik-norakoan ibilbide juridikoa hemendik abiatu behar da, hots, honako kasu hauetan: kofradia batzuk, onegintzarako, ospitalidaderako eta irakaskuntzarako erakundeak, apezpikuen jauregiak, apez-etxeak, baratzak eta lorategiak, eta abar⁶: Hurrengo artikulua errenten administrazioa, finken inbentarioa, klasifikazioa eta prezioen eta hipoteken ingurukoak ziren.

Desamortizatutako lurren erosleak lau multzo handitan sailka genitzake. Lehenak, desamortizazioaren negoziatzaile batzuk, desamortizatutako ondasunen espekulatzaileak; bigarrenak burgesak; hirugarrenak nekazari klase ertainak, ondasunen jabeak zirenak eta Antzinako Erregimenean jabeak zirenak; laugarrenak, noble eta atzerriko erosleak. Guzti horien pentsamoldea burgestu egin zen erosketa hauen ostean. Nafarroan –leku gehienetan bezala–, orden erlijiosoen ondarea 1838an saltzen hasi zen, baina klero sekularren ondasunen salmenta 1841 arte atzeratu egin zen, eta Esparteroren Legearen eskutik abiatutako prozesua izan genuen, Nafarroa, dagoeneko, erresuma izateari utzi eta probintzia izatera pasa zenean⁷.

1843an moderatuek boterea lortu zutenetik, Elizaren eta Estatuaren harremanetan aldaketak izan ziren, eta desamortizazioa egikaritzeko ekimenak moteldu ziren. Moderatuek Elizarekin adiskidetzeko nahia argi agertzen da eliz ondasunen salmenta ezabatu eta eliz-gizon sekularrei euren ondasunen zati bat bueltatu zitetenean, 1844ko uztailaren 26ko eta abuztuaren 8ko Erreginaordetzaren Dekretuaren bidez:

I. Se suspende la venta de los bienes del clero secular y de las comunidades religiosas de monjas, hasta que el Gobierno, de acuerdo con las Cortes, determinen lo que convenga.

II. Los productos en renta de dichos bienes se aplicarán desde luego íntegros al mantenimiento del clero secular y de las religiosas...

1845eko maiatzaren 23ko Konstituzioa ere moderantismoak bultzatu zuen Elizarekiko gerturatze politika azaltzen du. 15. artikulua bidez, Elizaren hierarkiari lehenespeko tokia eman zion goi ganbaran. Senatari gisa hautagai izateko artikulua honek beharrezkotzat jotzen zuen urteko kontribuzioa altua izatea edo klaseetako kidea izatea, eta multzo honetan apezpikuak eta artzapezpikuak sartzen ziren. Senatuak ahalmen judizial garrantzitsuak zituen. Hortaz gain, 11. artikulua garbi azaltzen zuen Estatuaren izaera katoliko, apostoliko eta erromatarra⁸. Elizaren ondareari dagokionez, Konstituzioaren

⁶ Art. 6º. Excepciones: 1) Bienes pertenecientes a Prebendas, Capellanías, Beneficios y demás Fundaciones de patronato de sangre activo o pasivo. 2) Bienes de Cofradías y Obras pías procedentes de adquisiciones particulares para cementerios y otros usos privativos a sus individuos. 3) Los bienes dedicados a hospitalidad, beneficencia e instrucción pública. 4) Edificios de iglesias y anejos. 5) Palacios del Obispo y casas de residencia de los párrocos y sus tenientes, con sus huertos y jardines adyacentes.

⁷ DONÉZAR, Javier María, *La desamortización de Mendizábal*, 223-225. orr.

⁸ Art. 11. La Religión de la Nación española es la católica, apostólica, romana. El Estado se obliga a mantener el culto y sus ministros.

izaera Isabel II.aren 1845eko apirilaren 3ko Errege Dekretuan islatzen da⁹. Eta, urte bat geroago, ermita, saildutegi eta kofradien kasuentzat horren garrantzitsua den Isabel II.aren 1846ko apirilaren 20ko Errege Agindua onartu zen:

Por esta Real Orden se declararon nulas las ventas de los bienes de Ermitas, Santuarios y Cofradías que se hubiesen verificado con posterioridad al Real Decreto de 13 de Agosto de 1844, previniéndose, además, que se indemnice a los compradores de las cantidades que hubiesen satisfecho por el expresado concepto.

1847tik aurrera, garai horretako legeriari jarraituz, Nafarroan Jerusalemgo San Juan ordenaren ondarea saltzen hasi zen. 1847ko ekainaren 11ko Errege Dekretua, militar ordenen ingurukoa (Isabel II.a), zera zioen:

I. Se procede a la venta en pública subasta de todos los bienes de Maestrazgos y Encomiendas de las cuatro Órdenes Militares y de la de San Juan de Jerusalén, vacantes o que vacaren.

II. A este fin se formará y publicará una relación exacta y circunstanciada de las fincas rústicas y urbanas, y de los censos pertenecientes a dichas Encomiendas y Maestrazgos...”.

Ildo berean, hilabete bat geroago 1847ko uztailaren 12ko Isabel II.aren Errege Agindua¹⁰ eta 1848ko apirilaren 7ko Errege Dekretua etorri ziren. Azken honetan ere Estatuarenak ziren ermita, saildutegi eta kofradien ondareen salmenta arautzen zuen:

I. Con arreglo a lo dispuesto en mi Real Decreto de 19 de Febrero de 1836, en virtud de la Ley de 16 de Enero del mismo año, y confirmado por la de 28 de Julio de 1837, se procederá a la venta de todos los bienes raíces, acciones, derechos y rentas procedentes de las Encomiendas vacantes de las cuatro Órdenes Militares, Maestrazgos, edificios-conventos y los censos de todas clases que son propiedad de la nación.

II. Del mismo modo y conforme a la Ley de 2 de Septiembre de 1841, e Instrucción de la propia fecha, se procederá igualmente a la venta de todos los bienes raíces, censos, rentas, derechos y acciones procedentes de Ermitas, Santuarios, Hermandades y Cofradías que también pertenecen al Estado.

III. Se declaran derogados todos los Reales Decretos, Órdenes y disposiciones que previenen la supresión de la venta de los bienes a que se refieren los artículos precedentes...”.

Jerusalemgo San Juan ordenaren inguruko Isabel II.aren azken Errege Dekretua 1848ko maiatzaren 1ekoa dugu¹¹.

Desamortizarioaren giro horretan Elizaren ondarearen inguruan emango den urrats garrantzitsu bat Espainiako erreinua eta Egoitza Santuaren arteko 1851eko martxoaren

⁹ Artículo único. Los bienes del clero secular no enajenados, y cuya venta se mandó suspender por el Real Decreto de 26 de Julio de 1844, se devuelvan al mismo clero.

¹⁰ I. La enajenación de los bienes pertenecientes a los Maestrazgos y Encomiendas de las cuatro Órdenes Militares y a la de San Juan de Jerusalén, y todas las operaciones anteriores y necesarias para su realización, se verificarán conforme a lo dispuesto en el Real Decreto de 19 de Febrero de 1836, Instrucción de 1 de Marzo siguiente y demás Órdenes posteriores para la venta de bienes nacionales, salvas las diferencias expresadas en el Real Decreto citado de 11 de Junio...

¹¹ I. Se declaran en venta todos los bienes raíces, censos, rentas, derechos y acciones procedentes de las Encomiendas de la Orden de San Juan de Jerusalén...

16ko Konkordatuak izango da. Garai moderno eta garaikideetan, Elizaren eta Estatuaren arteko harremanak konkordatuaren bidez arautu izan ziren askotan, hau da, bi botereen arteko hitzarmenen bidez. Eta, batik bat, Estatuak Elizako goi karguak izendatzeko nola parte hartuko zuen antolatzeke xedearekin. Frantzian, adibidez, 1610ean Frantzisko I.ak eta Leon X.ak egindako konkordatuak baimena ematen zion Erregeari gotzain eta abadeak izendatzeko proposamenak egiteko. Napoleon Bonaparte lehenengo kontsulak eta Pio VII.a aita santuak 1801ean egindako konkordatuak Estatuako buruzagiari eskubidea ematen zion gotzainak izendatzeko, eta behin izendatuak izan ondoren aita santuak inbestitzen zituen kanonikoki¹².

1851eko Konkordatuak 1845eko Konstituzioaren konfesionaltasuna sendotu zuen erlijio katolikoa “beste edozein kultu baztertzuz, Espainiako nazioaren erlijio bakarra” zela esaten zuenean. Erlijio-tokien ondareari dagokionez, emakumezko eta gizonezko erlijiosoen etxeak sortzeko aukera ezarri zen, eta baita existitzen ez ziren tokietan, seminario kontziliarrak sortzeko beharra. Baina, are eta garrantzitsuagoa izango dena, 41. artikulua arabera, Elizak etorkizunean mota guztietako ondasunak eskuratzeko eskubide osoa zuen, titulu juridiko ororen bidez¹³.

Konkordatu honekin desamortizazioa gelditu zen, baina, era berean, Tomás y Valientek dioen bezala, Elizak Isabel II.aren erregimena aintzat hartu eta desamortizazioaren prozesu luzean erakundearen ondasunak erosi zituztenen kontra jarduerarik ez egiteko konpromisoa artu zuen¹⁴, 1860ko apirilaren 4ko Espainiako Erresuma eta Egoitza Santuaren arteko Hitzarmen-legean agertzen zen bezala¹⁵. 1851ko Konkordatuarekin abiapuntu berri bat ezartzen zen.

Konkordatuaren printzipioak garatu ziren, eta gutxika-gutxika lege zibil arruntek printzipio horiek ezarri zituzten, hala-nola, ondareari dagokionez, 1851ko maiatzaren 13ko Isabel II.aren Erret Agindua¹⁶ eta 1855eko otsailaren 10eko Isabel II.aren Erret Agindua¹⁷.

¹² GILISSEN, John, *Introduction historique au Droit*, Brusela: Bruylant, 1979, 18-28 orr.

¹³ Art. 41. Además, la Iglesia tendrá el derecho de adquirir por cualquier título legítimo, y su propiedad, en todo lo que posee ahora o adquiriere en adelante será solemnemente respetada...

¹⁴ TOMÁS Y VALIENTE, Francisco, *Espainiako Zuzenbidearen Historiaren eskuliburua*, 696-697. orr.

¹⁵ Autorizando al Estado la quieta y tranquila posesión de los bienes usurpados y vendidos por las Leyes desamortizadoras –exceptuando los que no hayan sido enajenados hasta la fecha– cuya venta queda suspendida-, y que su capital se convertirá en Deuda pública al 3%.

Asimismo se subsanan las divergencias surgidas sobre el patrimonio de la Iglesia española: casas parroquiales con sus huertos, palacios episcopales, seminarios conciliares, bibliotecas y edificios destinados al culto, y edificios del clero regular de ambos sexos.

¹⁶ S. M. la Reina (Q.D.G.), teniendo en consideración lo que se establece en el Concordato celebrado con la Santa Sede, se ha servido mandar que ínterin se acuerda lo que corresponda para llevarlo a efecto, se suspenda desde luego la venta y redención de los bienes, censos y demás pertenencias procedentes de las extinguidas comunidades regulares de ambos sexos, clero secular, Ermitas, Santuarios, Hermandades y Cofradías.

¹⁷ Mando suspender la venta de bienes, cuya subasta no se hubiese verificado, hasta la aprobación por las Cortes del proyecto de Ley sobre desamortización.

Nafarroan desamortizazioaren prozesuari ez zitzaion berriro heldu 1863 arte, Pascual Madozen 1855eko maiatzaren 1eko Desamortizazio Zibilaren Lege Orokorra onartu eta zortzi urte geroago. Legea orokorra zen, jabetza kolektiboko ondasun guztiak salgai jarri baitzituen: batetik, Mendizabalen garaian saldu ez zirenak; bestetik, udalerrien ondasunak (“Berezkoak eta Komunalak”); hortik datorkio emandako izena (“zibila”). Baina Elizaren ondasunek ere bere lekua izan zuten. Desamortizaziotik at gelditzen ziren artzapezpiku eta apezpikuen jauregiak, apezetxeak, baratza eta lorategiak, eta abar:

I. Se declaran en estado de venta, con arreglo a las prescripciones de la presente Ley, y sin perjuicio de las cargas y servidumbres a que legítimamente estén sujetos, todos los predios rústicos y urbanos, censos y foros pertenecientes al Estado, al clero, a las Órdenes Militares de Santiago, Alcántara, Calatrava, Montesa y San Juan de Jerusalén, a Cofradías, Obras pías, Santuarios, al secuestro del ex-Infante Don Carlos, a los propios y comunes de los pueblos, a la beneficencia, a la instrucción pública. Y a cualesquiera otros pertenecientes a manos muertas, ya estén o no mandados vender por leyes anteriores.

II. Exceptúanse de lo dispuesto en el artículo anterior: Los edificios destinados, o que el Gobierno destinare al servicio público, los edificios que ocupan hoy los establecimientos de beneficencia e instrucción, el palacio o morada de los M. RR. Arzobispos y RR. Obispos, y las rectorías o casas destinadas para habitación de los curas párrocos, con los huertos o jardines a ellas anejos, las huertas y jardines pertenecientes al instituto de las Escuelas Pías, los bienes de capellanías eclesiásticas destinadas a la instrucción pública, durante la vida de sus actuales poseedores, los montes y bosques cuya venta no crea oportuna el Gobierno, las minas de Almadén, las salinas, los terrenos que hoy son de aprovechamiento común, previa declaración de serlo..., y por último cualquier edificio o finca cuya venta no crea oportuna el Gobierno por razones graves.

III. Se procederá a la enajenación de todos y cada uno de los bienes mandados vender por esta Ley, sacando a pública licitación las fincas o sus suertes a medida que lo reclamen los compradores, y no habiendo reclamación, según lo disponga el Gobierno...”.

Nafarroako desamortizazioaren azken epealdia, 1863an hasi eta XIX. mendean bukaeran amaitu zen, baina aurrekoarekin konparatuta, ondasun gutxi desamortizatu ziren. Prozesu horretan, gainera, 1875eko urtarrilaren 9an, Mª Cristina de Habsburgo-Lorenaren erreginordetzaren Errege Dekretuaren garrantzia aipatu beharra dago, honako erredakzioarekin:

Estableciendo la devolución a la Iglesia de los bienes exentos de permutas, poniendo fin a cuarenta años de desamortización eclesiástica, y determinando la indemnización -constituida sobre Deuda pública consolidada al 3%- que el Estado ha de conceder a la Iglesia por el valor de una parte de los bienes vendidos por él después de la firma del Concordato de 1855. Los bienes anteriores quedaban en poder del Estado para siempre, sin que nadie pudiese molestarle por ello.

Nafarroan besterendutako ondasun gehienak 1838 eta 1851. urteen artean izan ziren, eta gehienak landalurrak.¹⁸ Erlijio-tokiei dagokienez, monasterioak eta komentuak izan ziren desamortizazioa pairatu zuten bakarrak. Nafarroan, Estatu osoan bezala, desamortizazioaren legeak aplikatzea oso zaila izan zen. XIX. mendeko historia politiko korapilatsua eta legedi aldaketa aunitzek Elizaren jabetza hoiek mantentzea lagundu zuten: bere aldetik, jurisprudentziak ezer gutxi gehitu zuen¹⁹.

¹⁸ DONÉZAR, Javier María, *La desamortización de Mendizábal*.

¹⁹ Cfr. TOMÁS Y VALIENTE, Francisco, “Bienes exentos y bienes exceptuados de desamortización (Análisis de la jurisprudencia del Consejo de Estado y del Tribunal Supremo entre 1873 y 1880)”, *Actas del*

3. Bigarren Errepublika

1851ko Konkordatua hautsi eta indarrik gabe geratu zen 1931ko abenduaren 9ko Konstituzioa onartu zenean. Ezaguna den bezala, Errepublikako Konstituzioak herri-subiranotasuna aldarrikatzen zuen. Konstituzioa ez zen sozialista, baina gizarte-educia oso aurreratua zuen, giza-eskubideen aldarrikapen oso zabala egin baitzen (giza-banakoan askatasuna, gai sozialak, jabetza pribatua mugatzea...). Estatu laikoa sortzen zuen, eta ez zegoen erlijio ofizialik (26. art.).

Erljio-tokien ondareari dagokionez, Bigarren Errepublikako Gobernuak 1933ko maiatzaren 18an Erljio konfesioen eta kongregazioen Legea onartu zuen. Hirugaren tituluak konfesio erlijiosoen ondareen araubidea zen, eta bertan, aldaketarik sakonena jabetza eta edukitzaren artean ezartzen duena da. Hau, ez dugu “desamortizazio” bati ateak irekiko lioken prozesu batekin nahastu behar.

11. artikulua araberan, erlijio-tokien jabetza Estatuaren esku jartzen zuen (ez Udalen esku ezta Elizaren esku ere).

Art. 11. Pertenecen a la propiedad pública nacional los templos de toda clase y sus edificios anexos, los palacios episcopales y casas rectorales, con sus huertas anexas o no, seminarios, monasterios y demás edificaciones destinadas al servicio del culto católico o de sus ministros. La misma condición tendrán los muebles, ornamentos, imágenes, cuadros, vasos, joyas, telas y demás objetos de esta clase instalados en aquéllos y destinados expresa y permanentemente al culto católico, a su esplendor o a las necesidades relacionadas directamente con él.

Las cosas y los derechos relativos a ellas referidas en el párrafo anterior quedan bajo la salvaguardia del Estado como personificación jurídica de la nación a que pertenecen y sometidas a las reglas de los artículos siguientes.

Baina 12. artikulua, erlijio-tokien edukitza argi eta garbi Elizari uzten dio, eta eliz, apezpiku-jauregi, seminario, apezetxe, batz eta abarrek zergak ordaindu beharko dituzte²⁰. Estatuak, Lege berezi baten bidez, 11. artikulua aurreikusten dituen gauza eta ondasunen lagapena egin ahalko du, baina beti ere, 12.ean xedatzen den bezala, Estatuak

---

III Symposium de Historia de la Administración, Madril: I.E.A., 1974, 61-91. orr. *IBID.*, “Jurisprudencia administrativa sobre bienes sujetos a desamortización”, *Actas del III Symposium de Historia de la Administración*, Madril: I.E.A., 1974, 25-59. orr.

²⁰ Art. 12. Las cosas y derechos a que se refiere el artículo anterior seguirán destinados al mismo fin religioso del culto católico, a cuyo efecto continuarán en poder de la Iglesia católica para su conservación, administración y utilización, según su naturaleza y destino. La Iglesia no podrá disponer de ellos, y se limitará a emplearlos para el fin a que están adscritos.

Sólo el Estado, por motivos justificados de necesidad pública y mediante una ley especial, podrá disponer de aquellos bienes para otro fin que el señalado en el párrafo anterior.

Los edificios anexos a los templos, palacios episcopales y casas rectorales con sus huertas anexas o no, Seminarios y demás edificaciones destinadas al servicio de los ministros del culto católico, estarán sometidos a las tributaciones inherentes al uso de los mismos.

gorde eta eutsiko ditu (16. art.)²¹. Lege berezi bat sortu arte, erlijio-toki hauen izaera alienaezina eta preskribaezina izango da (13. art.)²², eta Lege berezia eman baino lehenago Eliza katolikoari entzun ondoren espediente bat idatziko da (14. art.)²³. Edonola ere, kasu berezi batzuetan Elizaren jabetza pribatua 15²⁴ eta 19. artikuluetan²⁵ aurreikusten da. Araututakoaren ildotik, 17²⁶ eta 18. artikulua Nazioaren Altxor artistikoaren ingurukoak ziren²⁷.

---

²¹ Art. 16. El Estado, por medio de una ley especial en cada caso, podrá ceder, plena o limitadamente, a la Iglesia católica las cosas y derechos comprendidos en el artículo 11, que, por su falta de valor de interés artístico o de importancia histórica, no se considere necesario conservar en el Patrimonio público nacional. La ley señalará las condiciones de la cesión.

El sostenimiento y conservación de lo cedido en esta forma quedará completamente a cargo de la Iglesia.

No podrán ser cedidos en ningún caso los templos y edificios, los objetos preciosos ni los tesoros artísticos e históricos que se conserven en aquéllos al servicio del culto, de su esplendor o de su sostenimiento.

Estas cosas, aunque sigan destinadas al culto, a tenor de lo dispuesto en el artículo 12, serán conservadas y sostenidas por el Estado como comprendidas en el Tesoro artístico nacional.

²² Art. 13. Las cosas a que se refieren los artículos anteriores serán, mientras no se dicte la ley especial prevista, inalienables e imprescriptibles, sin que puedan crearse sobre ellos más derechos que los compatibles con su destino y condición.

²³ Art. 14. Antes de dictarse la ley especial a que hace referencia el artículo 12, deberá formarse expediente, en el que se oirá a los representantes de la Iglesia católica, sobre la procedencia de colocar las cosas adscritas al culto en disponibilidad de la Administración.

²⁴ Art. 15. Tendrán el carácter de bienes de propiedad privada las cosas y derechos que, sin hallarse comprendidas entre los señalados en el artículo 11, sean considerados también como bienes eclesiásticos.

En caso de duda, el ministerio de Justicia instruirá expediente, en el que se oirá a la representación de la Iglesia católica o a la persona que alegue ser propietaria de los bienes. La resolución del expediente corresponde al Gobierno, y contra ella procederá el recurso contencioso-administrativo.

²⁵ Art. 19. Los bienes que la Iglesia católica adquiera después de la promulgación de la presente ley y los de las demás Confesiones religiosas, tendrán el carácter de propiedad privada, con las limitaciones del presente artículo.

Se reconoce a la Iglesia católica, a sus institutos y entidades, así como a las demás Confesiones religiosas, la facultad de adquirir y poseer bienes muebles de toda clase. También podrán adquirir por cualquier título bienes inmuebles y derechos reales; pero sólo podrán conservarlos en la cuantía necesaria para el servicio religioso. Los que excedan de ella serán enajenados, invirtiéndose su producto en título de la Deuda emitida por el Estado español.

Asimismo deberán ser enajenadas, e invertido su producto de la misma manera, los bienes muebles que sean origen de interés, renta o participación en beneficio de Empresas industriales o mercantiles.

El Estado podrá, por medio de una ley, limitar la adquisición de cualquier clase de bienes a las Confesiones religiosas, cuando aquéllos excedan de las necesidades normales de los servicios religiosos.

²⁶ Art. 17. Se declaran inalienables los bienes y objetos que constituyen el Tesoro artístico nacional, se hallen o no destinados al culto público, aunque pertenezcan a las entidades eclesiásticas.

Dichos objetos se guardarán en lugares de acceso público. Las autoridades eclesiásticas darán para su examen y estudio todas las facilidades compatibles con la seguridad de su custodia.

El traslado de lugar de estos objetos se pondrá en conocimiento de la Junta de Defensa del Tesoro artístico nacional.

²⁷ Art. 18. El Estado estimulará la creación de museos por las entidades eclesiásticas, prestando los asesoramientos técnicos y servicios de seguridad que requiera la custodia del Tesoro artístico.

Podrá además disponer que cualquier objeto perteneciente al Tesoro artístico nacional se custodie en los Museos mencionados.

La Junta de conservación del Tesoro artístico nacional procederá a la inmediata catalogación de los objetos que lo constituyan y que se hallen en poder de las entidades eclesiásticas, siendo éstas responsables de las ocultaciones que hiciera, así como de la conservación de dicho tesoro y de la estricta observancia de lo

Bigarren Errepublikako historia gatazkatsuak ez zuen artikulua hauek egikaritzea utzi, eta are gutxiago Nafarroan.

4. Frankismoa

Gerra Zibilaren ondoren Frankoren erregimenak Errepublikak Elizaren kontra emandako legedia indargabetu zuen. 1945eko uztailaren 17ko Espainiaren Foruaren 6. artikulua Estatuaren konfesionaltasun katolikoa aldarrikatzen zuen, eta Elizaren goi mailako hierarkiak Gorteetan (1942ko uztailaren 17 Legea) eta Erresumako Kontseiluan parte hartu zuen (1947ko uztailaren 22 eta 1967ko uztailaren 22ko Legeak). Frankismoaren izaera nazional-katoliko hori ere Vatikanorekin sinatutako Konkordatu berrian agerian geratu zen, 1953ko abuztuaren 27an sinatutakoa²⁸. Giro nazional-katolizista horretan, Lege hipotekarioaren 206. artikulua kokatu behar dugu (1946ko otsailaren 8ko Dekretua), Nafarroako Elizak eztabaidan dauden ondasunen imatrikulatze prozesuari horrenbeste erraztasun ematen ari dena:

El Estado, la Provincia, el Municipio y las Corporaciones de Derecho Público o Servicios Organizados que forman parte de la estructura política de aquél y las de la Iglesia Católica, cuando carezcan de título escrito de dominio, podrán inscribir el de los bienes inmuebles que les pertenezcan mediante la oportuna certificación librada por el funcionario a cuyo cargo esté la administración de los mismos, en la que se expresará el título de adquisición o el modo en que fueron adquiridos.

Frankista, eskuindarra eta ultraortodoxoa dugu ere *Nafarroako Foru Berria* (1973), ondarearen gai honen eztabaidari dagokionez *usukapioa* erregulatzen duena.

Nafarroako Ondarearen Defentsarako Plataformatik 1947ko Lege Hipotekarioa konstituzioaren kontrakoa dela argudiatu da (eta, zentzu horretan, Nafarroako Foru Berria ere sartu beharko lukete). Espainiako Trantsizioaren paradoxa eta argi-ilunen aurrean gaude. Ikuspegi juridiko soil batetik, Frankismoan onartutako ehundaka lege ditugu, eta horrek ez du haien konstituzionalitatea kentzen. Denboraren poderioz, eta behar berrietara egokitzuz edo konstituzioaren kontarkoak izateagatik, lege hoiek aldatzen joan dira, osotasunean ala artikuluka. Lege Hipotekarioaren 206. artikulua, adibidez, ez du aldaketarik izan, baina bai 1946ko Legearen beste artikulua asko, 7/1998, 1/2000, 24/2001, 53/2002, 7/2003, 22/2003, 62/2003 Legeak eta 15/2003 Lege Organikoak aldatuta.

Bada, Frankismoarekin bukatzeko, azken puntu garrantzitsu bat. Desamortizazioak besterendu zituen erlijio-eraikinak Nafarroako potere frankistek “bersakralizatu” zituzten, monasterio hoiek berriro ere erlijio-ordenei emanez. Adibidez, Nafarroako monasterio guztiak bezala, zistertarren Irantzukoa sekularizatua eta desamortizatua izan zen (1839). Eraikinak erori ziren, eta ehun urte geroago, Nafarroako Foru Diputazioak zaharberritu

---

dispuesto en la presente ley, y en la legislación correspondiente sobre la defensa del Tesoro artístico y de los monumentos nacionales, que se declara subsistente en todo lo que no se oponga a los anteriores preceptos.

²⁸ TOMÁS Y VALIENTE, Francisco, *Espainiako Zuzenbidearen Historiaren eskuliburua*, 697-698. orr.

zituen eta teatinoei “utzi” zien (1945)²⁹, egun bizi eta kudeatzen dutenak. Urte horretan bertan Leireko monasterioa Silosetik etorritako beneditar komunitate batekin berrezarri zen. Leire ere Mendizabalen desamortizazioa pairatu zuen eta 1836an monasterioa itxi eta bere ondasunak likidatu egin ziren. Iratxeko itxiera ere 1836an izan zen. Eraikina karlistaldietan, ospitala izan zen, eta elizaren ondare liturgikoa hainbat parroketatik sakabanatu zen, Iratxeko Ama Birjina eta San Beremundoren erlikien kutxa barne. Baina bere bersorkuntza monastikoa ez dugu Frankismoan kokatu behar, 1885ean ordea, Estatuak Eskolapioei erabiltzearen lagapena egin zienean. Eskolapioek bere gain hartu zuten monasterioa, eta 1985ean azken kongregazio honek monasterioa utzi zuenean, monumentu zoragarri hau Nafarroako Gobernuaren ondarrera pasa zen³⁰. Suposatzen dugu klero erregularra duten garai batean desamortizatutako bestelako monasterio eta komentuen komunitateak desagertzen direnean, Iratxerekin gertatu den bezala, ondasun hoiek Nafarroako Gobernura pasako direla. Lagapen hutsak izan ziren hoiek denborarekin ezin dira jabetzak bihurtu, hots, ezin da desamortizazioaren “amortizazio” bat gauzatu.

Ondorioak: Zuzenbide positibotik hausnarketa iushistoriko bat

Erljio-tokien jabetzaren eztabaida argitzeko banakako ikerketa sakonak abiatu behar dira, eraikin bakoitzak bere historia berezia baitu. Ondasun gehienengatik, tamalez, informazio gutxi aurkitu ahalko da, Erdi Aroko dokumentazio urriarengatik.

Egon badira nire uste apalean Eliza katolikoak zilegitasun osoz inskribatu dituen ondasunak (katedralak eliz parrokiak aunitz...), bestelako batzuk zalantzazkoak izan daitezke (ermitak eta bestelako pietate leku herrikoiak), hauetako batzuk udalena direla ondorioztatzea erraza baita, dokumentazio historikoak argi uzten duen bezala.

Indarrean dagoen legedia 1998tik aurrera erlijio-tokien inmatriculaziorako nolabaiteko lasterketa bati hasiera eman dio. Lasterketa horretan Eliza katolikoak aurrea hartu du; udal gehienek, ordea, oraindik irteeran daude, lo zerraldo.

Elizak 2007ko martxoan Tuterako katedrala erregistratu zuen. Eztabaida katedralaren barnean dagoen Santa Anaren kaperaren jabetzaren inguruan piztu zen, eta Udalak txosten juridiko bat eskatu zuen. *Diario de Noticias*-ek jaso zuen horren laburpena

El informe que ahora ha sido dado a conocer al Ayuntamiento deja pocas puertas abiertas a la posibilidad de que la capilla de Santa Ana pueda desvincularse de esta propiedad. De hecho, considera que ni las intervenciones de la Institución Príncipe de Viana o el Gobierno de Navarra (9 millones de euros con dinero público) contradicen tal propiedad. Por otro lado, el documento considera “inatacable” la inscripción registral que se ha efectuado y añade que las recientes obras de

²⁹ JIMENO JURÍO, José María, *Iranzu*, “Navarra. Temas de Cultura Popular”, 69. zb., Iruñea: Nafarroako Foru Diputazioa, 1970, 6. orr.

³⁰ Gobernuak 2005ean bertan jarri behar zuen Nafarroako Etnografiako Museoaren proiektua zapuztu, eta Paradore pribatu bat jartzeko proiektuari ekin zion. José Mari Esparzaren hitzak geureak eginik, hauxe bai “eskandalu monumental”.

restauración de la catedral (de la capilla de Santa Ana, integrante de la misma), confirman la propiedad de la Iglesia, ya que, antes de los trabajos, la Diócesis solicitó al Ayuntamiento de Tudela la licencia de obras y el Consistorio la otorgó³¹.

Txosten hori interesgarria izango da oso, eta egunkariko berri horretan esaten denarekin bat nator. Mikel Karreraren hitzalditik abiatuta, gogoratuko nuke finka bat inmatrikulatzearen ondorioa bakar-bakarrik baliogabetu dezakela ondorengo sententzia batek. Eragin inmatrikulatorioa argi dago, beraz, Elizaren aldetik; eta horri Zuzenbideak jabetzaren presuntzioa lotzen dio.

Nafarroako Foru Berriaren usukapioa ere gogora ekarri behar dugu. Usukapioa gauza baten eta beste eskubide errealean jabetza eskuratzearen modua da, eskubide horren jabetza jarraiaren bidez legeak markatzen duen denboran. Nafarroako Foru Berriaren 356. legeak usukapioaren epeak aipatzen ditu: ondasun higigarrien gaineko usukapioa hiru urtekoa da, eta ondasun higiezinena hogeitaz urtekoa, edukitza galdu duen jabearen egoitza Nafarroan badago, eta hogeitaz hamar urtekoa, bestelako kasuetan. Hogeitaz urteko usukapian ez da zenbatuko absentzia-epea. Baina gureari dagokionez, gako 357. legean dago. Hemen *betekizunak* aipatzen dira: “Jabetza usukapiaren bidez eskuratzeko, beharrezkoa da eskuratzailerak gauza jabe gisa edukitzea, arrazoi zuzenaz eta onustez. Edukitza justifikatzen duen arrazoi frogatuz gero, uste izanen da edukitza onustekoa dela, eta ez da onartuko edukitza hasi ondotik hori galdu delako frogarik. Norbait onusteduna dela ulertuko da, baldin eta horrek uste badu eskubidearen titular gisa edukitzeko ahalmena duela”. Artikulu horrek ere *Preskripzio berezi* bat sartzen du, zeinaren arabera, ezin bada frogatu arrazoi zuzenik dagoen, jabetza eskuratzeko da jabe gisa berrogeitaz urteko edukitza baketsua izateagatik, salbu eta jabea Nafarroatik kanpo egon denean denbora horretan guztian. Arrazoi zuzen hau izan liteke herri batek Elizari ondasun horien lagapena egin diola. Baina gero 360. legea dator, Eskubide-itxuraren ingurukoa: “Norbaitek, bere kabuz edo beste inoren bitartez, aurkatasunik gabe egikaritzen badu berak itxuraz duen eskubidea, uste izanen da horren titularra dela, aurkakoa frogatzen ez den bitartean”.

Elizak argudio sendoak ditu, ez bakarrik eragin inmatrikulatorioarengatik, baita legedi historikoa jabetza horren aldekoa izan delako: Zuzenbide kanonikoa, Frankismoaren legedia, Bigarren Errepublikako edukitze eskubideak, XIX. mendeko desamortizazio moderatua...

Hori dela eta, salaketa etikoaz haraindi (non erlijio-tokien edukitzearen argudio sendoa erabili beharko litzateke), ez nioke Udal bati Elizaren kontra inmatrikulatuta dagoen ondasun batengatik auzitan sartzea gomendatuko (prozesua garestia eta luzea izango litzateke), baldin eta erlijio-toki horren ibilbide historiko osoa aintzat hartu beharko duen ikerketa historiko-juridiko sendo baten bermea ez badu. Bestalde, inmatrikulatzeko ondasunak oraindik gelditzen badira, biderik pragmatikoena inmatrikulazioaren izapidetza bizkortzea da.

³¹ ARIGITA, Nieves, “La Iglesia inscribió la catedral de Tudela en el Registro de la Propiedad en marzo de 2007”, *Diario de Noticias*, 2009ko martxoaren 17a, 33. orr.